

*FRAGMENTS D'ART BELLPUGENC DELS  
SEGLES XVII I XVIII*

per Joan Yeguas i Gassó

**Text cancel·lat per errades.**



## UNES MÈNSULES AMB FIGURES ALS PORXOS (SEGLE XVII)

Un element característic de la trama urbana de la vila són els porxos, declarats Bé Cultural d'Interès Local el 1982, i restaurats enguany, 2011.<sup>2</sup> Hi ha diferents carrers amb porxades: l'inici i final de la plaça de Sant Roc (inclou l'antiga plaça de la Carn), el carrer Major i l'Homenatge a la Vellesa (antic carrer del Pou). Els porxos són un espai que les cases han guanyat al carrer, tot i que els vianants encara poden circular per la part inferior, generalment coberts amb embigats de fusta i recolzats sobre columnes o pilars.

A l'inici de la plaça de Sant Roc, a tocar d'on hi havia l'antic portal de Lleida, hi ha unes arcades que es poden datar del segle XVII. El tram final ha patit moltes reformes, però encara es conserven tres magnífiques mènsules amb escultura figurada (fig. 3). Es tracta de mènsules de grans dimensions, que possiblement haurien sostingut jàsseres o, potser, foren originalment utilitzades per a sostenir unes balconades a la façana. Una mènsula representa un àngel, un bust humà amb ales a l'esquena i vestit amb túnica de mànigues amples, que a les mans porta una filactèria o tros de pergamí (fig. 4). Un altre és un animal cargolat, segurament un corder (fig. 5). I la tercera pedra és la personificació d'un vici, en la figura d'un personatge que té el cap amb les faccions descomunals, sobretot les orelles, i s'obre les cames ensenyant les vergonyes (fig. 6).

---

1.- Joan YEGUAS, "Escultura al Pla d'Urgell entre 1500 i 1640", *Urtx. Revista Cultura de l'Urgell*, Tàrraga, 19, 2006, pàg. 162-165.

2.- Vegeu: Ajuntament de Bellpuig, "Últims detalls a la restauració dels porxos", *El Pregoner d'Urgell*, Bellpuig, 755, 2011 (19 de març), pàg. 9.



Fig. 3.- Vista dels porxos amb mènsules, plaça de Sant Roc, Bellpuig (foto: J.Y.).

Fig. 4.- Anònim, àngel, segle XVII, porxos, Bellpuig (foto: J.Y.).

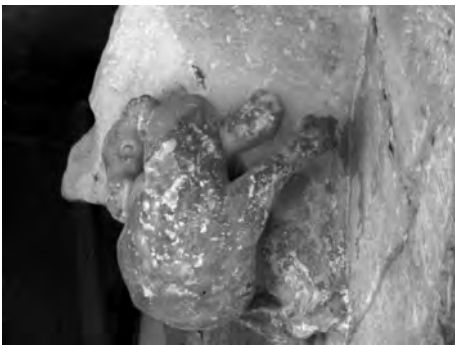


Fig. 5.- Anònim, corder, segle XVII, porxos, Bellpuig (foto: J.Y.).

Fig. 6.- Anònim, vici, segle XVII, porxos, Bellpuig (foto: J.Y.).

## UN VÍCTOR PINTAT A LA PORTADA DE L'ESGLÉSIA PARROQUIAL (SEGLE XVII)

Als carcanyols de la portada principal del temple parroquial de Bellpuig es poden llegir unes lletres (fig. 7). Al costat esquerre de l'espectador, a sota, hi ha l'anagrama compost per les lletres VICTOR (fig. 9 i 10). Segons el diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans, un víctor és un crit de joia amb què s'aclamava algú, ja que literalment significa "visca". La paraula "víctor" deriva del llatí, de victòria, i significa vencedor. En el Diccionari de la Reial Acadèmia de la Llengua Espanyola, existeix una altra accepció, que aquí ens interessa: rètol escrit sobre una paret, o sobre un cartell o taula, en aplaudiment a una persona per alguna gesta, acció o promoció gloriosa; sol contenir la paraula *víctor* i s'exposa públicament. Si busquem en altres diccionaris (com el francès o l'italià) tampoc trobem aquesta accepció, i la traducció del mot es realitza mitjançant una explicació: "*écriteau en l'honneur de quelqu'un*" o "*cartello d'applauso*".

El víctor consistia en escriure la paraula VICTOR mitjançant un anagrama o transformació de la paraula, amb la transposició de les seves lletres. Es disposen les lletres V, I, C, T, O i R, segons el criteri del pintor. Els víctors poden ser molt variats, però tots es pintaven de color vermell. El material per elaborar la pintura era la sang (habitualment de toro o de cavall), barrejada amb mangra o argila vermellosa (òxid de ferro). Una combinació que va donar lloc a un producte força resistent, puix que encara romanen a la vista dels curiosos. Els víctors més coneguts estan relacionats amb pintades fetes per estudiants universitaris. Segons Álvarez Villar, el víctor a Salamanca és un pregó del triomf dels qui han acabat el doctorat o han aconseguit una càtedra universitària, i es pintaven a les parets d'edificis històrics.<sup>3</sup> Les pintades als murs amb escrits ocasionals, o *graffiti*, ubicats en llocs públics, i amb la inclusió del propi nom, es poden remuntar a l'Antiguitat (a les excavacions de Pompeia i Herculà o a les catacombes paleocristianes, on s'han trobat missatges de caire polític, declaracions d'amor, insults, etc.). Habitualment, la majoria d'aquestes pintades es feien d'amagat, ja que eren considerades com a bretolades. Els víctors universitaris es van iniciar a Salamanca cap al segle XIV, però la seva difusió arreu de les universitats hispanes seria en els segles XVII i XVIII; vegeu víctors a ciutats com Alcalà de Henares, Sevilla, Baeza, Úbeda (fig. 8), o en ciutats d'Amèrica del sud, entre altres.

Catalunya no es va escapar d'aquesta moda dels víctors universitaris. Tot i que no existeix cap inventari, ja que no es tracta d'un tema per investigar, en podem esmentar alguns. A Barcelona n'hi ha al carrer Hospital, ja esmentat per Bofarull el 1847; després de la restauració de la façana del Palau del Lloctinent, se n'ha trobat a sobre l'arcada de la porta d'ingrés i dins una cornisa que hi ha

3.- Julián ÁLVAREZ VILLAR, *La Universidad de Salamanca: arte y tradiciones*, 1972 (edició consultada: Salamanca, 1993), pàg. 205-208.



Fig. 7.- Vista de la portada, església parroquial, Bellpuig (foto i indicacions: J.Y.).



Fig. 8.- Víctor de Blas de Mora, façana del palau Vázquez de Molina, Úbeda (foto: J.Y.).



Fig. 9.- Víctor, segle XVII, façana de l'església parroquial, Bellpuig (foto: J.Y.).



Fig. 10.- Repintat del víctor bellpugenc (retocs: J.Y.).

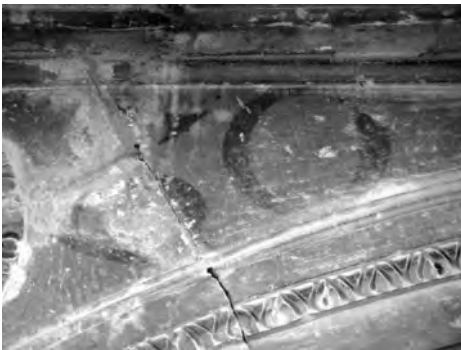


Fig. 11.- Lletres SO, segle XVII, façana de l'església parroquial, Bellpuig (foto: J.Y.).



Fig. 12.- Lletres LA, segle XVII, façana de l'església parroquial, Bellpuig (foto: J.Y.).

en un lateral, que potser feia de “tauler d’anuncis”; també n’hi ha un a la façana del Palau de la Generalitat pel carrer Sant Honorat.<sup>4</sup> Un altre de força conegut, sobretot pels habitants de la ciutat de Vic, on es troba, és el que hi ha a la portada de l’església de la Pietat, amb el víctor al mig i les lletres del cognom Roma a cadascuna de les quatre columnes. També hi ha traces d’un víctor a la font gòtica de Blanes.<sup>5</sup> Amb el pas del temps, la simbologia del víctor va passar de moda, i també va contribuir-hi la promulgació de la llei Moyano, el 1857, per la qual la Universitat de Madrid era l’única de l’estat espanyol a expedir el títol de doctorat. L’emblema del víctor fou reutilitzat durant la dictadura de Francisco Franco, sobretot en estandards, però també en pintades i en plaques metàl·liques, que commemoraven la victòria a la Guerra Civil, l’any 1939. Hom podria confondre els víctors antics amb el franquista, però hi ha clares diferències: els antics tenen una combinatòria molt variada de les lletres, en canvi, el franquista sempre segueix la mateixa pauta.

El víctor no tenia sentit per sí mateix, i anava acompanyat pel nom d’una persona, l’estudiant en qüestió que es doctorava. A Bellpuig, al marge del víctor, trobem altres signes escrits amb la mateixa tinta, alguns de difícil lectura, per l’erosió o perquè han estat porquejats amb ciment. A sobre del víctor trobem les lletres S i O, formant la síl·laba SO (fig. 11); la O és fàcilment visible, però la S a primer cop d’ull sembla una J o una G.<sup>6</sup> Al costat dret, al mateix nivell que les anteriors n’hi ha dues més, les lletres L i A, fent la síl·laba LA (fig. 12); la L es pot confondre amb una U, i la A és de molt mala lectura, només s’intueix el caràcter per la part baixa esquerra i la part alta dreta. A sola les lletres L i A, i situat simètricament del víctor, hi ha les lletres E i X, component la síl·laba EX; i al davall també hi ha altres signes intel·ligibles que semblen precisar una data (hi ha el que sembla un 6, seguit per una I, que podria indicar un 1).

4.- Antoni de BOFARULL, *Guia cicerone de Barcelona*, Barcelona, 1847, pàg. 218.

5.- Un altre està en un carrer al castell d’Alcanyís, vegeu: Àngels CASANOVAS – Jordi ROVIRA, “Los graffiti medievales i post-medievales del Alcañiz monumental”, *Al-Qannīs. Taller de Arqueologia de Alcañiz*, Alcanyís, núm. 9, 2002, pàg. 19.

6.- El fet que el cognom s’iniciés amb GO, ens havia fet pensar en Josep Antoni de Gomar i de Navés (Bellpuig, 1719 – Cervera, 1788). Segons Torres Amat, Gomar fou batejat a la pròpia església parroquial de Bellpuig el 29 de març de 1719. Era fill de Jacint de Gomar i d’Eixalà, veguer de Tàrraga que va testar el 14 de juliol de 1754, i de la seva muller Raimunda de Navés i Comalada, que va testar el 29 de juny de 1762. Pelàez comenta que el 1746 va obtenir la càtedra d’Instituta (introducció al dret romà amb una síntesi de preceptes i doctrina continguda en quatre llibres), i posteriorment també va guanyar les de Volum (o *Volum parvum*, un compendi miscel·lani dels quatre llibres de les Institucions de Justinià, l’*Authenticum*, els llibres 10, 11 i 12 del codi Justinià, i els *libri feudorum*). Digest Vell (conegut com a *Digestus Vetus* i comprenia els vint-i-tres llibres primers del Digest i dos títols del llibre vint-i-quatre, obra jurídica publicada per l’emperador Justinià), Vespres de lleis (tenia millor pagada i es feia per la tarda) i Prima de lleis (la més ben pagada i prestigiosa, i les lliçons es realitzaven a primera hora del matí). Finalment, gràcies a Llobet Portella sabem que Gomar vivia en una casa del carrer Major de Cervera, on tenia una espectacular biblioteca, plena d’obres jurídiques, però també de caire literari i religiós. Vegeu: Félix TORRES AMAT, *Memorias para ayudar á formar un diccionario de los escritores catalanes, y suplemento*, Barcelona, 1836, pàg. 297-298; Manuel J. PELÁEZ, “Les facultats de canons i lleis de la Universitat de Cervera des de 1715 a 1750”, *Actes de les 5enes Jornades d’Història de l’Educació als Països Catalans*, (Vic, 31 març – 2 d’abril de 1982), Vic, 1984, vol. II, pàg. 110; Josep M. LLOBET PORTELLA, “Un inventari de la biblioteca de Josep Antoni de Gomar i de Navés, catedràtic de lleis de la Universitat de Cervera (1788)”, *Arxiu de Textos Catalans Antics*, Barcelona, 19, 2000, pàg. 637-648.



El víctor bellpugenc és una pintada encomanada per un universitari, formada pel VÍCTOR, les lletres SO i LA (que unint-les podrien formar el cognom Solà), les lletres EX (un llatanisme que significa “des de” i que indicaria que a continuació vindria una data), i, finalment, la data (la dècada dels anys 10 del segle XVII?). Donat que aquestes pintades s’acostumaven a fer durant els segles XVII i XVIII, que la portada de la parroquial no existia abans de 1590 i la presència del cognom Solà, ens arrisquem a fer una hipòtesi sobre la identitat del personatge. Segurament es tracta de Joan Solà i Íñigo de Paz, documentat entre 1640 i 1657. Segons informa Morales Roca, Melcior de Solà i de Guardiola, natural de Monistrol de Calders (el Bages), i els seus germans Josep i Jacint, eren fills de “Juan de Solá, de Bellpuig, doctor en derecho”, i néts de “Juan Solá y Arola, mercader de Bellpuig, señor de las Décimas de Sant Vicens de Calders [és a dir la parròquia de Sant Vicenç a la vila de Calders, al costat de Monistrol de Calders, no confondre amb la vila penedesenca de Sant Vicenç de Calders]”.<sup>7</sup> Per tant, el seu pare era “Joan Solà, botiguer de draps de Bellpuig”, i el seu germà fou Josep Solà i Íñigo de Paz, ciutadà honorat de Barcelona des del 1637 i que va comprar la senyoria de La Donzell d’Urgell.<sup>8</sup> El seu avi seria Jeroni Íñigo de Paz (documentat entre 1575/1577 i 1620), apotecari i paer en cap de Bellpuig.<sup>9</sup> El doctor Joan Solà apareix documentat en els dietaris de la Generalitat de Catalunya, el 1640 com a “síndich y procurador de las baronias de Bellpuig y Linyola”, i al mateix any com a “síndich del loch de la Donsell”; el 1653 com a oïdor “militar de la vila de Tàrrrega”; i entre 1645 i 1657 com a assessor de la Diputació del General.<sup>10</sup>

## UNA ESCULTURA DE LA IMMACULADA CONCEPCIÓ (1677-1679)

A la rectoria de Bellpuig trobem una figura de fusta que representa una Immaculada Concepció (fig. 13) que amida 119 x 46’5 x 37 amb peanya inclosa. Es tracta de la Mare de Déu sense l’Infant (fig. 14), amb corona estrellada, amb les mans juntes en acció d’orar, vestint túnica i mantell (roba estampada amb diferents motius), aixafant la mitja lluna amb els peus, les banyes de la qual surten d’uns núvols farcits de querubins (caps d’àngels sense ales). Els motius de la túnica i mantell són a base de policromia, ramejats (pintura que imita rams i deriva dels grotescos) i *llamats* (aplicació d’un punxó que elimina una capa de pintura al tremp seca i deixa veure el daurat de sota, a base de dibuixos o simples línies). La imatge s’aixeca sobre una peanya (fig. 15), formada per motllores mixtilínies a la part superior i inferior. A la part central de la peanya hi ha una faixa decorada

7.- Francisco José MORALES ROCA, “Próceres habilitados en las Cortes del principado de Cataluña, siglo XVII (1599-1713)”, *Hidalguía. La revista de genealogía, nobleza y armas*, Madrid, 1983, pàg. 106.

8.- Josep Maria PLANES i CLOSA, “Bellpuig i dues famílies de ciutadans honorats de Barcelona (segles XVI-XVIII): Els Solà i els Eixalà”, *Quaderns de «El Pregoner d’Urgell»*, Bellpuig, 5, 1990, pàg. 17-24.

9.- Josep Maria PLANES i CLOSA, “El bellpugenc Jeroni Íñigo de Paz l’any 1603”, *Quaderns de «El Pregoner d’Urgell»*, Bellpuig, 22, 2009, pàg. 37-49.

10.- Josep Maria SANS i TRAVE (dir.), *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona, 1994-2006, vol. 5, pàg. 1083 i 1108; vol. 6, pàg. 61, 368, 501, 537, 1209, 1256, 1368, 1370, 1373, 1389; vol. 7, pàg. 1657.

amb motius gallonats que deriven dels balteus (les faldilles de les vestimentes dels antics romans), així com un cap de querubí amb ales; als extrems hi ha unes volutes i a sobre hi ha altres querubins alats.

L'estil i la policromia de l'escultura ens remetent a la segona meitat del segle XVII. El primer nom que ens ve a la ment és el de Francesc Grau (Manresa, 1638 – 1693), ja que el 1683 és esmentat en referència a una obra feta a Bellpuig. El 2 d'abril de 1683 Francesc Puig, pare i fill, escultors de Cervera, capitulaven la construcció del retaule major de l'església parroquial amb el Consell municipal bellpugenc. Les escultures principals de l'obra (sant Nicolau, Mare de Déu dels Àngels, sant Roc i sant Sebastià) havien de ser fetes “de mà de Francisco Grau, escultor de la ciutat de Manresa”, i pagades pels propis artífexs cerverins.<sup>11</sup> La disposició de les figures era aquesta: sant Nicolau al centre en el primer pis, lloc principal reservat com a titular de l'església; sant Roc i sant Sebastià, als “panys furans de la primera andana” (o laterals del primer pis); i la Mare de Déu dels Àngels al centre del segon pis, sense acompanyament lateral. Sembla ser que el nom de Francesc Grau és proposat pel consell municipal, puix que, si era necessari, per la seva part el designarien com a pèrit per “mirar lo dit retaula si està de la forma y bondat”. L'obra en qüestió podria ser la imatge contractada per Francesc Grau? Abans de respondre, caldria fer esment als dubtes que hi ha en diferents punts: mides, iconografia, venda del retaule i estil.

Si l'escultura que hi ha a la rectoria fos la “Mare de Déu dels Àngels” documentada, suposaria que les mides d'aquesta escultura, 119 cm d'alçada amb corona inclosa, no quadraria amb les mides establertes al contracte: “aja de tenir nou palms de figura sens la corona”. Tenint en compte que el pam de Lleida era de 19'45 cm, nou pams correspondrien a 175'05 cm.

Un dels noms que se li donen, a la Mare de Déu, és “Nostra Senyora dels Àngels”, popularment coneguda com “reina dels àngels”. Però la “Mare de Déu dels Àngels” és la Verge Assumpta i coronada al cel, voltada d'àngels. En canvi, la Immaculada Concepció respon a un dogma molt precís de l'Església catòlica: Maria és l'única mortal que no tindria el pecat original, perquè l'envia Déu des del cel. La majoria dels atributs bàsics de la Immaculada estan agafats de l'Apocalipsi: “I es veié un gran prodigi al cel: una dona vestida de sol, amb la lluna sota els peus, i sobre el cap una corona de dotze estrelles”.<sup>12</sup> L'aparició d'àngels als peus d'una Immaculada és una contaminació iconogràfica que prové de l'Assumpció, ja que en una Immaculada els àngels tenen un paper secundari. Per tant, una cosa seria la iconografia de la Immaculada, i una de diferent la de la Mare de Déu dels

11.- Esteve MESTRE - Ramon MIRÓ, “El retaule major de l'església parroquial de Bellpuig”, *Quaderns de «El Pregoner d'Urgell»*, Bellpuig, 8, 1994, pàg. 5-13.

12.- Ap, 12-1. Sant Joan potser evocava la castedat de Diana en els poemes d'Ovidi de les seves tristes “*Epistulae exPonto*”, quan parlava de la lluna retallada a mig mes. En tot cas, cal descartar completament la interpretació interessada que veia en la Mare de Déu el triomf del Cristianisme sobre la mitja lluna àrab.



Àngels, que fins i tot, en alguna ocasió, trobem Maria que està essent coronada pels mateixos àngels.

Si la Immaculada fos la “Mare de Déu dels Àngels” documentada, suposaria que s’hauria conservat una resta de l’antic retaule major barroch, obra desapareguda i que no gaudeix de cap fotografia coneguda. El 28 de maig de 1845 l’església va patir un incendi que va ocasionar destrosses a la volta, la teulada, l’orgue i l’altar major.<sup>13</sup> No sabem de quina manera es va veure afectat el retaule capitulat el 1683. Bach esmenta que després de 1845 un particular va fer donació d’un retaule per a què servís d’altar major; el particular era un frare franciscà exclaustat, que havia comprat l’obra per reposar-la a l’església conventual, però el va regalar a la parroquial en veure que no era possible recuperar el convent.<sup>14</sup> El 1899 es va fer un nou retaule major, d’estètica eclèctica.<sup>15</sup> Segons la revista local *Lo Pla d’Urgell*, el 1912 foren venuts “uns fragments de l’altar barroch que fou un dia l’altar major” a l’antiquari barceloní Joan Cuyàs i Sala, amb els diners obtinguts es va poder pagar la construcció del mur de pedra del replà de l’església.<sup>16</sup> Les actes municipals fan esment a la venda del retaule, obra esmentada com “*el altar mayor antiguo de la Yglesia parroquial*”. Segons les memòries de Frederic Marès, el que es va posar a la venda fou “*un altar del siglo XVI de grandes proporciones... proyectado bajo la dirección del italiano que el Duque de Cardona hizo venir para colocar su sepulcro*”. El retaule era tan gran que Cuyàs està obligat a llogar dos locals al carrer Borrell de Barcelona, per tal d’emmagatzemar-lo; poc després, el propi Marès comenta que fou adquirit per antiquaris de Madrid: “*Borobio, Apolinar Sánchez, y otros*”.<sup>17</sup> Apolinar Sánchez Villalba tenia el local al carrer de Santa Catalina de Madrid, prop de l’actual parc d’Entrevías. Quins vestigis de l’altar major es vengueren? Fou l’antic retaule major, és a dir, l’anterior al de 1899. Però quin? Les restes de l’obra contractada el 1683 i cremada el 1845? O les restes del retaule donat per un religiós després de 1845 i substituïdes el 1899? Miró Baldrich afirma que es tractava d’un retaule sencer, i no simples fragments.<sup>18</sup> Això darrer, sumat a les referències al segle XVI, ens fan pensar que el retaule que es va vendre el 1912 no era el signat el 1683, sinó el donat a la parròquia després de 1845, que ves a saber d’on procedia. A més, cal recordar que el temple parroquial fou erigit de bell nou a partir de 1568, i que la majoria del mobiliari litúrgic de l’església hauria de ser posterior; a excepció de les dues taules pintades per Joan de Burgunya

---

13.- Antoni BACH i RIU, *Bellpuig. Història de la vila de Bellpuig*, Bellpuig, 1998, pàg. 258.

14.- A. BACH RIU, *Bellpuig. Història de la vila...* (Op. Cit.), pàg. 266.

15.- Jaume TORRES i GROS, “50è aniversari de l’altar major de la parroquia de Sant Nicolau, de la vila de Bellpuig”, *El Pregoner d’Urgell*, Bellpuig, 725, 2009 (21 de desembre), pàg. 30-31.

16.- Ramon MIRÓ, “El retaule de Nostra Senyora del Roser, pintat per Ortoneda”, *Quaderns de «El Pregoner d’Urgell»*, Bellpuig, 5, 1990, pàg. 11-16.

17.- Frederic MÀRÈS DEULOVOL, *El mundo fascinante del coleccionismo y de las antigüedades. Memorias de la vida de un coleccionista*, 1977 (edició consultada: Barcelona, 2000).

18.- Ramon MIRÓ i BALDRICH, “La venda de l’altar o retaule major de l’església parroquial”, *El Pregoner d’Urgell*, Bellpuig, 694-695, 2008 (8 de setembre), pàg. 43-49

del cambril de la Mare de Déu dels Dolors (arribats des del convent després de 1835), i la “Coronació de la Mare de Déu” d’estil gòtic.<sup>19</sup>

A nivell estilístic, la imatge de la rectoria bellpugenca té lleugeres analogies amb l’art de Francesc Grau. Podeu contemplar un eco llunyà d’aquesta manera de fer a les dones que atenen el part de santa Anna, en el retaule de la Immaculada Concepció que trobem a la catedral de Tarragona, obra feta entre 1678 i 1683; lligams que també es poden observar en la forma de fer els ulls, els rínxols dels cabells i el drapejat de la roba. Però l’obra de Bellpuig s’allunya lleugerament de la seva producció, ja que la vestimenta i el pentinat són concebuts d’una forma menys agitada, en canvi, els caps d’àngels mostren una rara distorsió anatòmica. Curiosament, aquests darrers aspectes ens atansen a l’estil del seu pare, Joan Grau (Constantí, 1608 – Manresa, 1685); vegeu la Immaculada que presideix el retaule major de l’església de la Molsosa (el Solsonès), fet el 1647 (fig. 16 i 17).

En el context artístic del segle XVII, diferents escultors de Manresa i Cardona obren mercat als territoris de l’Alta Segarra o Segarra Calafina i, amb el pas dels anys, es produeix una expansió lenta i progressiva cap a Guissona, Ponts, Agramunt i la plana de Lleida. En aquesta propagació artística des del Bages, l’escultor Joan Grau hi té un paper protagonista. Fins a la seva magna tasca realitzada al monestir de Poblet (1659-1673), Joan Grau és present a pobles com Pujalt (1638), La Molsosa (1647), Cunill (1650), Claret de Figuerola (1651), Ferran (1652), Llanera (1650-1652), Calaf (1656-1659), Guissona (1656) i Agramunt (1666). Però, el millor moment per a què Joan Grau hagués intervingut en aquesta obra bellpugenca caldria situar-lo en un període en què recolzaria i impulsaria la carrera artística del seu fill Francesc, després de les obres de Poblet (acabades el 1673) i abans del seu retir a Manresa (a partir de 1679); a més, en aquest període (1678) és quan està documentat realitzant el retaule major de l’església de Sant Joan a Lleida.<sup>20</sup> Coincidint amb l’etapa final de Joan Grau, des de 1679 i fins a la seva mort, amb més de 70 anys sobre les espatlles, és el seu fill qui li agafaria el relleu (per exemple, el 1683 a Bellpuig). En conclusió, donada la barreja estilística i el possible context de la seva producció, podria ser que la Immaculada bellpugenca fos una obra del taller dels Grau, feta entre 1677 i 1679.<sup>21</sup>

---

19.- Vegeu: JOAN YEGUAS, “El patrimoni artístic”, Isidor CÒNSUL et alii, *Llibre de Bellpuig. Una història gràfica*, Bellpuig, 2007, pàg. 80-125; Joaquín YARZA, “Bassa e il maestro dell’Incoronazione di Bellpuig”, *Notizie di Palazzo Albani. Rivista di storia dell’arte*, Urbino, 22-29, 1993-2000, pàg. 37-56.

20.- Vegeu: Joan YEGUAS, “Els Grau i l’escultura del segle XVII a la Catalunya de Ponent”, *Locus Amoenus*, Bellaterra, 8, 2005-2006, pàg. 147-163; Joan YEGUAS “Apunts d’escultura del segle XVII a la Segarra i la plana de Lleida”, *Urtx. Revista cultural de l’Urgell*, Tàrraga, 20, 2007, pàg. 157-175.

21.- La recerca arxivística en els notaris de Bellpuig, Tàrraga i Cervera entre 1677-1683 ha estat infructuosa.



Fig. 13.- Taller dels Grau, Immaculada Concepció, 1677-1679, rectoria, Bellpuig (foto: J.Y.).



Fig. 14.- Francesc Grau (?), rostre de la Immaculada Concepció, 1677-1679, rectoria, Bellpuig (foto: J.Y.).

Fig. 15.- Joan Grau (?), querubins als peus de la Immaculada Concepció, 1677-1679, rectoria, Bellpuig (foto: J.Y.).

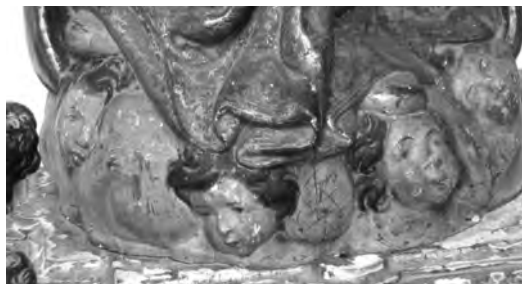


Fig. 16.- Taller dels Grau, bust de la Immaculada Concepció, 1677-1679, rectoria, Bellpuig (foto: J.Y.).



Fig. 17.- Joan Grau, bust de la Immaculada, detall del retaule major, 1647, església parroquial, La Molsosa (foto: J.Y.).

## LA GERMANDAT DE SANT ISIDRE I LA DE SANT ROC I SANT SEBASTIÀ (1673-1768)

Una germandat o confraria era una mena d'associació o comunitat que agrupa persones laiques sota un patronatge religiós, i que estaven unides per llaços piadosos, de beneficència o d'ajuda mútua. Normalment tenien un objectiu definit, un reglament i una organització, fins i tot algunes podien tenir hàbit o roba distintiva.

La Germandat de Sant Isidre de Bellpuig tenia seu en una capella de l'església parroquial, tot i que les reunions les fessin a la capella de Sant Roc, espai construït al segle XVI i actualment enderrocat (portat a terme el 1936); estaria al mig de l'espai més ampli de l'actual plaça de Sant Roc. El mateix temple bellpugenc seria la seu de la Germandat de Sant Roc i Sant Sebastià. Segons Miró, la confraria de Sant Roc es va fundar al mateix segle XVI, i era formada majoritàriament per menestrals de la vila; el 1572 ja funcionen, puix que havien manat fer una imatge de la Mare de Déu Assumpta per a la processó, amb llitera inclosa.<sup>22</sup> Segons Mestre, sembla que la confraria de Sant Roc es deuria ajuntar amb una altra dedicada a Sant Sebastià; la data més antiga que s'esmenta la confraria unida és de l'any 1635.<sup>23</sup>

Al'arxiu de l'església parroquial hi ha un llibre de comptabilitat d'aquesta germandat de Sant Roc i Sant Sebastià des de 1768 a 1875, en el qual Miró va assenyalar diferents pagaments satisfets als preveres, als músics, els premis per a curses i alguns coets.<sup>24</sup> Anteriorment a aquesta data hem localitzat un llibre previ, amb notícies des de 1694 a 1768, on apareixen anotades despeses similars per a la realització de la festa (contractació de músics o la cantoria de Cervera, la cursa de la "cordera" –esmentada a partir de 1755 simplement com a cós–), i, curiosament, també com si fos una mena de cooperativa, perquè també es paga per regar, segar o batre el blat. La Germandat de Sant Isidre té despeses entre 1673 i 1740, majoritàriament derivades de la festa: pagament al campaner, pagament al capellà per fer el sermó, lloguer de músics per fer el ball i dansaires del "ball dels ventallets", compra de pilotes, jocs de cartes, refrescos, pollastres, o uns curiosos "sillonets de vidre" (ja fossin càntrirs amb ansa i dos brocs, o, simplement, porrons).

A l'apèndix documental trobareu una transcripció de les notes que he agafat, limitant-me a les referències artístiques. El 1673 s'arranja la zona de l'altar de

---

22.- Ramon MIRÓ BALDRICH, "La celebració de Sant Roc a la vila [de Bellpuig]", *El Pregoner d'Urgell*, Bellpuig, núm. 123, 1984 (17 de novembre), pàg. 7-9; núm. 124, 1984 (1 de desembre), pàg. 6-8; núm. 125, 1984 (Nadal), pàg. 31-33.

23.- Esteve MESTRE i ROIGÉ, "Notícies de Bellpuig (segles XVI-XVII)", *Quaderns de «El Pregoner d'Urgell»*, Bellpuig, 5, 1990, pàg. 7-8.

24.- Ramon MIRÓ BALDRICH, "La celebració de l'Assumpció a Bellpuig (XVI-XIX)", *Urtx. Revista cultural de l'Urgell*, Tàrraga, 17, 2004, pàg. 227.

la capella de Sant Isidre de la parroquial, fent-se un nou altar de pedra i el seu frontal de tela, juntament amb altres feines en fusta i guix, que sumen un preu reduït de 19 sous. El 1676 es paga la suma de 2 lliures per una figureta de sant Isidre, segurament metàl·lica, per a la bacina que servia per captar les almoines; imatge que fou daurada per un artífex de Cervera, pel preu de 2 lliures. El 1679 se satisfan 4 lliures per dos canelobres de bronze.

El 24 de juny de 1689 la Germandat de Sant Isidre acorda de fer un retaule al patró, similar a un desconegut retaule bellpugenc dedicat a sant Onofre. Es va determinar que es busqués un escultor que ho fes “en maior comoditats” (s’entén que ràpid i bé de preu). El 1690 apareix un pagament a un escultor indeterminat per l’acabament de l’obra, en concret 15 lliures. El 12 d’agost de 1691 la germandat acorda de daurar el retaule, un contracte que fou signat el mes de setembre del mateix 1691 pel cerverí Josep Puig I. Segons informa Mestre, Josep Puig ho havia de fer “com se estila en Barcelona”, pel preu de 20 dobles d’or (1 dobla o dobló d’aquella època era equivalent a 2 escuts, d’aquí el seu nom).<sup>25</sup> Els pagaments havien de ser 10 dobles d’entrada i 10 dobles al final, i el llibre de la germandat recull 42 lliures i 10 sous com a primera “paga de daurar”, i 67 lliures i 10 sous com “com a compliment... al dauradó”; en total 20 dobles o 110 lliures, fet que significaria que 1 dobla equivaldria a 5’5 lliures (la mateixa equivalència exacta que trobem el 1704 en un contracte amb l’escultor Jeroni Escarabatxeres).<sup>26</sup> Com a estrenes, o gratificació, se li donen 18 lliures al daurador. I, a més, el contracte estipula que mentre fes l’obra se li deixaria una casa a Bellpuig, i se li donaria menjar, llit i llenya; servei que va costar 11 lliures, i que fou facilitat per la posada d’Antoni Tomàs.

Troben diferents dauradors anomenats Josep Puig entre finals del segle XVII, tot el segle XVIII i inicis del XIX, i la majoria estaven emparentats. L’iniciador fou Josep Puig I (doc. 1675 - doc. 1699), fill d’un fuster anomenat Josep i la seva muller Jerònima. Potser el seu pare estava vinculat als escultors cerverins Francesc Puig I (doc. 1640 – doc. 1683) i Francesc Puig II (hauria nascut després del casament dels seus pares el 1642 i està actiu fins 1691); i no s’ha de confondre aquests darrers artífexs amb el mestre de cases homònim, natural de La Gleva (municipi de les Masies de Voltregà, l’Osona), documentat a Barcelona d’ençà el 1655; actiu a Girona, on redacta testament el 1685.<sup>27</sup> El 1675 Josep Puig I es

25.- Esteve MESTRE i ROIGÉ, “Bellpuig: notícies de la fi del segle XVII”, *El Pregoner d’Urgell*, Bellpuig, 310, 1992 (7 setembre), pàg. 25-26. Transcrit posteriorment, i sense citar a Mestre per: Josep M. LLOBET i PORTELLA, “Retaules i altres obres d’art de l’Urgell (segle XVII)”, *Urtx. Revista Cultural de l’Urgell*, 10, Tàrraga, 1997, doc. 14.

26.- Joan YEGUAS, “Els Escarabatxeres, una família d’escultors (1656-1710)”, *Urtx. Revista Cultural de l’Urgell*, Tàrraga, 18, 2005, pàg. 161.

27.- Vegeu: Joan YEGUAS i GASSÓ, “Escultura a l’església cerverina de Santa Maria entre 1500 i 1750”, *Miscel·lània Cerverina*, Cervera, 17, 2004, pàg. 95-96 i 123; Joan YEGUAS, “Escultura al Pla d’Urgell... (Op. Cit.)”, pàg. 157; Francesc MIRALPEIX, “L’acabament de la seu de Girona. Projectes i fases de construcció de la façana barroca (1680-1733)”, *Locus Amoenuis*, Bellaterra, 9, 2007-2008, pàg. 189-227.

casa a Vilafranca del Penedès amb Mònica Cervera, filla també d'un daurador. El 1687 treballa a la Paeria de Cervera. El 1688 daura un retaule a Miralcamp que l'any anterior havia realitzat Francesc Puig II. El 1691 és a Bellpuig. I el 1699 s'ofereix per daurar en quatre anys el retaule major de Valls pel preu de 7.000 lliures barcelonines, oferta paral·lela a la del seu cunyat Francesc Cervera II que ho feia 1.000 lliures més barat. La seva descendència va continuar en el mateix ofici: el seu fill Josep Puig II o Josep Puig i Cervera (doc. 1723 – Vilafranca del Penedès, 1769); el seu nét Josep Puig III o Josep Puig i Alegret (Vilafranca del Penedès, 1724 – Vilanova i la Geltrú, 1786); i l'altre nét anomenat Joan Puig i Alegret (Vilafranca del Penedès, 1724 – 1801); i el seu besnét Josep Puig IV o Josep Puig i Pometa (Vilafranca del Penedès, 1757 – Vilanova i la Geltrú, 1811).<sup>28</sup>

En les mateixes dates, 1690-1691, la comptabilitat de la Germandat de Sant Isidre també reflecteix la compra d'un quadre per l'esmentat retaule, per valor de 17 lliures i 5 sous, "al señor Serra pintor de Barcelona"; el transport i guarniment del quadre va costar 7 i 16 sous, respectivament. Aquest indeterminat Serra també va daurar la imatge de sant Isidre del nou retaule, per 20 lliures. En la historiografia de l'art català d'aquesta època no apareix cap pintor actiu a Barcelona que es cognomini Serra. Només hi ha tres possibilitats, però cap sembla gaire versemblant. Una seria el pintor Miquel Serra i Arbós (Tarragona, 1658 – Marsella, 1733), però no es torna a documentar a Catalunya d'ençà la seva anada a Roma cap el 1675 i el seu posterior establiment a França. L'altra seria el mestre de draps Joan Serra, documentat entre 1687 i 1689 posant pedaços als tapissos de la Diputació del General, però més que pintar sembla un artesà tèxtil.<sup>29</sup> I, finalment, podria ser una activitat relacionada amb l'escultor Pere Serra (doc. 1647 – doc. 1687), però s'hauria de tractar d'algun membre del seu taller (dedicat a tasques de policromia) i per les dates també sembla escapar-se.<sup>30</sup>

Entre 1690-1691 es va fer una nova balustrada per davant de l'altar, no sabem en quin material, però va costar 10 lliures i 10 sous. I el 12 d'agost del 1691 es fa una reunió per decidir si s'havia de comprar un altre quadre pel retaule de sant Isidre que havia fet "lo senyor pintó que's diu Felis". Finalment, es va resoldre que s'hauria de vendre el blat necessari per obtenir els diners per pagar el quadre. Qui era aquest pintor anomenat Fèlix? Una possibilitat seria Fèlix Rossell (doc.

28.- Antoni MASSANELL i ESCCLASSANS, "Els artistes vilafranquins: pintors, escultors i dauradors (segles XV al XVIII)", *Miscel·lània Penedesenca*, Vilafranca del Penedès, 1, 1978, pàg. 100 i 114-116; Josep M. LLOBET i PORTELLA, "Els esmalts del senyal heràldic de Cervera", *Miscel·lània Cerverina*, Cervera, 11, 1997, pàg. 40; Salvador ARROYO JULIVERT, "L'àngel del campanar del Vendrell: artesans, argenters i dauradors - 1784", *Del Penedès*, Vilafranca del Penedès, 1, 2002, pàg. 32-33; Maria GARGANTÉ, "Les cases consistorials a les comarques de Ponent, un ressò classicista en l'arquitectura civil catalana dels segles XVII i XVIII", *Locus Amoenus*, Bellaterra, 7, 2004, pàg. 245.

29.- Josep Francesc RÀFOLS, *Diccionario de artistas de Cataluña, Valencia y Baleares*, Barcelona, 1951-1954, vol. III, pàg. 59-60.

30.- Cèsar MARTINELL, *Arquitectura i escultura barroques a Catalunya*, Barcelona, 1959-1963, vol. I, pàg. 72, 80-81, 109, 114-115; vol. II, pàg. 161; Josep Maria MADURELL i MARIMÓN, "Imágenes y retablos de los santos de Barcelona", *Analecta Sacra Tarraconensis*, Barcelona, XXXII, 1959, pàg. 255-307.



1678 – doc. 1681), deixeble del pintor Josep Jardí; però no en sabem res més de la seva biografia.<sup>31</sup> Una altra possibilitat, tot i que remota, podria ser Fèlix Vinyals, que el 1712 signa com a “jove pintor” al retaule que havia fet Pau Costa a Arenys de Mar; la dauradura del retaule l’havia contractat el 1711 Erasme Vinyals, que posa com a garanties els seus germans Pere Pau i Fèlix. Remota perquè si el 1712 era jove, el 1691 potser hauria acabat de néixer, tot i que Pons Guri creu possible que hi hagi dos Fèlix Vinyals, pare i fill; en tot cas, queda en hipòtesi. Segons el contracte signat per Erasme, Fèlix residia a Granollers, i en aquesta ciutat del Vallès el 1725 hi vivia un prevere beneficiat anomenat Ramon Vinyals, germà del pintor Josep Vinyals (doc. 1692 – Barcelona, 1728), que alhora era fill d’un daurador també anomenat Josep Vinyals. No sabem si per aquesta raó, o altra, Pérez Santamaría esmenta que Erasme Vinyals, i per tant Fèlix era fill del daurador Josep Vinyals I. Cal destacar dos fills del pintor Josep Vinyals II: Josep Vinyals i Miró (doc. 1730 – doc. 1782), Manuel Vinyals i Miró (doc. 1732 – doc. 1763).<sup>32</sup> Però la possibilitat més factible és la de Fèlix Cabanyes I (doc. 1685 – Barcelona, 1703), fill d’un daurador anomenat Josep Cabanyes I (doc. 1664 – doc. 1684), i germà del també daurador Josep Cabanyes II (Barcelona, 1663 – 1712). Segurament, s’hauria format amb el pintor fra Josep Juncosa, el seu pare era un dels seus col·laboradors, i el seu germà va iniciar el seu aprenentatge el 1677. Josep Cabanyes II va tenir un mínim de dos fills: Josep Marià Cabanyes (doc. 1716 – doc. 1730) i Fèlix Cabanyes II (doc. 1712 – Barcelona, 1715); aquest últim va redactar el seu testament el 23 d’agost de 1714 i es va publicar després de la seva mort, el 30 de gener de 1715.<sup>33</sup> La nissaga d’artistes a la família Cabanyes continua posteriorment amb: Fèlix Cabanyes III, pintor col·legiat a Barcelona el 1723, que s’ha dit que fou deixeble d’Antoni Viladomat, i que el 1748 signa dues pintures de natura morta; Miquel Cabanyes (doc. 1793 – doc. 1814); Joaquim Cabanyes i Ballester (Vilanova i la Geltrú, 1799 – Barcelona, 1876); Llorenç de Cabanyes i d’Olzinelles (Barcelona, 1837-1877); Alexandre de Cabanyes i Marqués (Vilanova i la Geltrú, 1877 – 1972); fins arribar a l’escriptor Oriol Pi de Cabanyes.<sup>34</sup>

31.- Santiago ALCOLEA GIL, “La pintura en Barcelona durante el siglo XVIII”, *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, Barcelona, XIV-XV, 1959-1962, vol. II, pàg. 94.

32.- Fidel de MORAGAS, “L’art, els artistes i els artesans de Valls”, *Estudis Universitaris Catalans*, Barcelona, XIX, 1934, pàg. 316; Josep Maria PONS GURI, “El retablo mayor de Arenys de Mar obra de Pau Costa”, *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, Barcelona, II-4, 1944, pàg. 12-13; S. ALCOLEA GIL, “La pintura en Barcelona durante el siglo XVIII... (Op. Cit.)”, vol. II, pàg. 213-219; Aurora PÉREZ SANTAMARÍA, *Escultura barroca a Catalunya: els tallers de Barcelona i Vic (1680-1730 ca.)*, i projecció a Girona, Lleida, 1988, pàg. 145-146; Josep Maria LLOBET PORTELLA, “Documents sobre quatre retaules construïts a l’església de Santa Maria de Tàrraga (1747-1768)”, *Urx. Revista Cultural de l’Urgell*, Tàrraga, 15, 2002, pàg. 202.

33.- Biblioteca de Catalunya, Fons històric de l’Hospital de la Santa Creu, reg. 1227. Vegeu també: Arxiu Històric de la Santa Creu i Sant Pau, Testaments i llegats, vol. V, Inv. 11, carpeta 3/3 (117).

34.- Josep Maria MADURELL MARIMÓN, *La capilla de la Inmaculada Concepción de la Seo de Tarragona*, Tarragona, 1958, pàg. 31-32, 36, 58, 108, 112-114, 118-122, 137, 167-169, 173, 184, 202; S. ALCOLEA GIL, “La pintura en Barcelona durante el siglo XVIII... (Op. Cit.)”, vol. II, pàg. 40-43; Andrés SÁNCHEZ LÓPEZ, *La pintura de bodegones y floreros en España en el siglo XVIII*, Madrid, 2008, pàg. 122-123.



El 1695 es realitza un inventari de la Germandat de Sant Roc i Sant Sebastià. Hi trobem: un tabernacle amb la imatge de sant Roc; una imatge d'un Jesucrist crucificat petita (perquè estava sobre el sagrari); un misteri amb l'Eccehomo, Ponci Pilats (que vestia una cota amb roba d'Oostende) i un criat, amb tabernacle i "caragoles" (volutes?); una bacina amb la imatge de sant Roc per a les almoines (la bacina de sant Isidre era de 1676); un frontal d'altar pintat; un altre frontal d'altar de tafetà blanc i vermell; dos canelobres de bronze; i una taula amb els goigs de sant Roc i sant Sebastià. El 1699 es realitza un altre inventari, i com a element novedós apareix una trona quadrada de fusta.

Entre 1699-1700 es realitzen unes obres a la sagristia de la capella de Sant Roc. El 1699 consta un pagament al mestre d'obres anomenat Roserol, i per cinc carretades (5 x 500: 2500 kg) de pedra. El 1700 s'enguixa i enrajola. El mateix any 1700 es pagaren 12 sous (144 diners) per 400 rajoles, per enrajolar el "joch de la pilota al pati del castell". Per tant, si es va pagar 1 lliura (20 sous) per les rajoles de la sagristia, fent la comparativa amb el preu anterior (3 sous per cada 100 rajoles), n'haurien entrat 666 i escaig. El 1720 s'adoba la teulada de la capella de Sant Roc, es posa un taulell a la sagristia, i el daurador Pere Boldú rep un pagament de 5 lliures "per pintar un retaule de dit sant [sant Roc] a dita capela". El 1725 es compren bancs, faristols, llibres i un tàlem (o pal·li).

Pere Boldú és daurador bellpugenc documentat entre 1685 i 1740. Boldú, juntament amb Agustí Vives, argenter de Barcelona, i Miquel Vives, passamaner de Manresa, apareix documentat en el procés contra Jaume Riu i Garriga, doctor en medicina, la seva muller Anna, i Carles Riu i Rovira, doctor en drets, que es va allargar entre els anys 1685 i 1723.<sup>35</sup> El 1696 apareix esmentat com propietari de terra campa en partida del "camí de la Rulla".<sup>36</sup> El 1720 l'hem esmentat pintant un retaule pel sant titular per a la capella de Sant Roc. El 1726 és confrare la Germandat de Sant Roc i Sant Sebastià. Entre 1734-1736 va daurar el retaule de fusta de la capella de la Mare de Déu a la parroquial de Passanant (la Conca de Barberà), tot i que a finals del segle XVIII va passar a ser el retaule major, realitzat entre 1732-1733 per Isidre Espinalt i Serra-Rica; i també va participar en el daurat de l'anterior retaule, realitzat entre 1729 i 1731 pel targarí Francesc Riudorta, però que no va agradar i fou obligar a desmuntar-lo.<sup>37</sup> I entre 1739-1740 rep 1 lliura i 4 sous per pintar les crosses d'un tabernacle de la Germandat de Sant Isidre. Un possible fill seu fou Francesc Boldú, també daurador de Bellpuig: el 1750 daurava

---

35.- Joan YEGUAS, "Extractes documentals per a la història de Bellpuig i la seva baronia (1338-1938)", *Quaderns de «El Pregoner d'Urgell»*, Bellpuig, 21, 2008, pàg. 81.

36.- Josep M. PLANES i CLOSA, "Un atrafegat metge i propietari a l'Urgell de l'antic règim: Antoni Llor", *Quaderns de «El Pregoner d'Urgell»*, Bellpuig, 12, 1999, pàg. 52.

37.- Josep M. GRÀU i PUJOL - Roser PUIG i TÀRRECH, "La nissaga dels escultors Espinalt, de Sarra, i la seva producció artística. Algunes aportacions", *Quaderns d'Història Tarraconense*, Tarragona, VIII, 1989, pp. 84-86; Carles DORICO, "Els escultors sarraïlencs de la família Espinalt i les seves obres (I)", *Aplec de Treballs*, Montblanc, 16, 1998, pàg. 110-113.

el retaule de Sant Ramon de Penyafort de l'església de Santa Maria de Cervera, realitzat per l'escultor targarí Agustí Pujol; i el 1751 (segons Alcolea Gil és el 1748) fou contractat per a l'ornamentació de la capella de la Mare de Déu per 350 lliures, així com la decoració del cambril, cimbori i portes per 220 lliures.<sup>38</sup>

## **OBRES PAGADES PEL DUC DE SESSA A BELLPUIG (1757-1762): CONVENT, CASTELL I MOLÍ**

El 13 de març de 1982 moria a Barcelona l'advocat Josep Maria de Ponsich i de Sarriera. Segons la necrològica de Josep Maria de Ponsich, publicada l'endemà de la seva mort al diari *La Vanguardia*, era cavaller de l'ordre de Malta i fundador de la "Unión de Amigos de los Enfermos", després transformada en "Fundación Patronato Ponsich pro enfermos y ancianos". Ponsich va finir sense descendència, però a casa seva tenia documentació de caire familiar; en concret, hi havia tres volums de correspondència d'un avantpassat seu del segle XVIII, Ramon de Ponsich i Camps, procurador del duc de Sessa a Catalunya.<sup>39</sup> La fundació Ponsich va vendre fa pocs anys aquests tres llibres a l'Ateneu Popular de Calonge i el Centre d'Estudis Calongins "Colònic", i foren dipositats a l'Arxiu Municipal de Calonge, on actualment es poden consultar.<sup>40</sup>

El 27 d'agost de 1757 José de Guzmán Ladrón de Guevara, duc de Sessa consort, escrivia una carta a Ponsich sobre unes obres que s'havien de fer a l'església del convent de Bellpuig. En concret, el document explicita que el ducat de Sessa havia atorgat 30 rals d'ardits d'almoïna al pare Manel Camins, per a l'obra necessària en dues capelles i, genericament, a la teulada del convent (vegeu apèndix documental). Una vintena d'anys abans, el 1738, Jaume i Mateu Rozet contractaren la total renovació de les voltes de l'església del convent i la seva teulada, substituint les voltes gòtiques per unes barroques de canó amb llunetes.<sup>41</sup> Potser caldria emmarcar aquestes dues notícies d'obres en el mateix context de manteniment i/o renovació.

---

38.- Santiago ALCOLEA GIL, "La pintura desde 1500 a 1850", J. Gudiol Ricart - S. Alcolea Gil - J. E. Cirlet (eds.), *Historia de la pintura en Cataluña*, Madrid, 1956, pàg. 187; Josep M. LLOBET i PORTELLA, "Retauls de Cervera (segle XVIII)", *Palestra Universitària*, 14, Cervera, 2001, pàg. 89-90; Maria GARGANTÉ LLANES, "L'església parroquial i santuari de Passanant: del projecte de Josep Prat a la singularitat del cambril", *Aplec de Treballs*, Montblanc, 21, 2003, pàg. 184.

39.- La família de Ramon de Ponsich i Camps era d'origen vigatà. Ponsich es va casar amb Ignàsia d'Alòs, filla del regidor barceloní Joan d'Alòs i Rius, fet que li va obrir les portes de l'Ajuntament de Barcelona, primer com a tinent de regidor primer (1739), després com a regidor vitalici (1743). Ponsich era doctor en lleis i des del 1735 també era membre de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. El 1746 va aconseguir la dignitat de noblesa. El 1760 fou un dels dos diputats de la ciutat de Barcelona a les "Cortes". El 1772 va ingressar al l'orde de Carles III. Va redactar testament el mateix 1772, i va morir el 1775. Vegeu: Pere MOLAS i RIBALTA, "Els cavallers catalan de l'orde de Carles III", *Pedralbes*, Barcelona, 16, 1996, pàg. 83-84; Sebastià SOLÉ COT - Joan PONS i ALZINA, "Notes sobre l'organització i el paper polític de la noblesa catalana entre les crisis de 1766 i 1773", *Barcelona Quaderns d'Història*, 7, 2002, pàg. 158-159; Josep MORAN i OCERINJAUREGUI, "Cancó de «L'Avalot de les quintes» (1773)", *Barcelona Quaderns d'Història*, 7, 2002, pàg. 186.

40.- Aquesta informació ens ha arribat gràcies a Jaume Aymar i Ragolta. També agraeixo, a l'amic Gabriel Martín i Roig, el fet d'haver digitalitzat aquesta documentació.

41.- Maria GARGANTÉ LLANES, "Obres a l'església del convent de Sant Bartomeu l'any 1738", *Quaderns de «El Pregoner d'Urgell»*, Bellpuig, 17, 2004, pàg. 3-14.

El 21 d'abril de 1760 s'efectuen diferents pagaments a Agustí Mariner, manyà, Gabriel Prunera, ferrer, i Francesc Sabaté, fuster, per obres al castell; i Josep Vila, carreter, per ports de material per arranjar el molí. L'endemà, el 22 d'abril del mateix 1760, rep una gran quantitat Francesc Albareda, mestre d'obres, també per la seva feina al castell. Informació ja coneguda, amb detalls i quantitats facilitades el 1999 per Mestre, a través d'una altra font documental, el notari Rafael Soler.<sup>42</sup> En totes aquestes notícies epistolars també s'esmenta que el detall es podia trobar en els protocols del dit notari. Amb tot, apareix una nota no recollida per Mestre, datada el 31 de gener de 1760: el pagament de 34 lliures i 16 sous a Josep Sabater i Torres, “maestro de molinos de la villa de Arbeca”, per haver fet una “muela nueva al molino de Bellpuig, y hazer diferentes piezas necesarias en dicho molino”; i també una altra del 19 de juliol del mateix 1760, al mateix Sabater Torres, “por diferentes remiendos excutados en 1760 en los molinos de Su Exelencia”.<sup>43</sup>

El 30 d'abril de 1761 hi ha un pagaments de 20 lliures i 5 sous a Francesc Borda “por sus trabajos de peón el molino de azeyte de Su Exelencia extramuros de Bellpuig”. El 24 de gener de 1762 un altre de 112 lliures 14 sous i 9 diners a Pere Màrtir Niubó “por obras indispensables hechas en 1761 en dicho molino”. El 30 de març de 1762 es satisfan 12 lliures a Francesc Sabater, l'abans citat fuster, pel cost “de un cancel hecho en el palacio de Bellpuig en 1761”.<sup>44</sup>

## UN VIACRUCIS PINTAT EN CERÀMICA (SEGLE XVIII)

Bellpuig compta amb un important corpus ceràmic. El 1968 es va localitzar plats ceràmics en una sitja al costat sud de l'església parroquial, davant de la porta meridional (actualment cegada), quan s'estaven fent unes obres a la capella de Sant Antoni. Entre sencers i fragments, en una excavació duta a terme el 1972 es recuperaren uns sis-cents plats, trenta dels quals es quedaren al Museu Diocesà i Comarcal de Solsona i uns altres exemplars estan exposats al convent de Sant Bartomeu. Es tractava de plats utilitzats en l'extremunció dels malalts, una de les troballes més important de peces de vaixel·la dels segles XVII al XIX a Catalunya.<sup>45</sup>

Al marge d'aquest conjunt, a la vila també es conserven dues estacions o misteris, n'hi ha que també l'anomenen “altaret”, d'un antic Viacrucis en ceràmica

42.- Esteve MESTRE i ROIGÉ, “Algunes notícies de Bellpuig al segle XVIII”, *Quaderns de «El pregoner d'Urgell»*, 12, Bellpuig, 1999, pàg. 4-5.

43.- Arxiu Municipal de Calonge, Volum de cartes de l'administrador Ramon de Ponsich a la duquesa de Sessa, 1760-1762, fol. 19 i 384.

44.- Arxiu Municipal de Calonge, Volum de cartes de l'administrador Ramon de Ponsich a la duquesa de Sessa, 1760-1762, fol. 383-384.

45.- Francesc TEIXIDÓ PONS, “Impresionante hallazgo de cerámica antigua en Bellpuig”, *La Vanguardia*, Barcelona, 1973 (22 d'abril), pàg. 41; Francesc TEIXIDÓ PONS, “Trobada de ceràmica catalano-aragonesa dels segles XVI al XIX a la vila de Bellpuig”, *Ilerda*, Lleida, XLI, 1980, pàg. 131-136; Josep Maria BOSCH i IGNÉS, “Ceràmica Popular trobada a Bellpuig. Segles XVII-XIX”, *Urtx. Revista cultural de l'Urgell*, Tàrraga, 2, 1990, pàg. 99-114; Joan-Ramon GONZÁLEZ PÉREZ - Joana XANDRI SOLÉ, “Treballs arqueològics realitzats a l'església de Sant Nicolau de Bellpuig (segles XVI-XIX)”, *Urtx. Revista cultural de l'Urgell*, Tàrraga, 22, 2008, pàg. 213-233.

pintada (fig. 18 i 19). Les estacions del Viacrucis foren habituals a la segona meitat del segle XVIII a la zona catalana i valenciana.<sup>46</sup> Podem trobar viacrucis aïllats del poble, com el de Sot de Ferrer (l'Alt Palància), o els podem trobar integrats dins la trama urbana d'una vila (com el de Bellpuig). Tant en uns com altres, sovint falten estacions perquè s'han enderrocat les cases, per robatoris, perquè els propietaris els han retirat per por que els malmetessin o per vendre'ls. Segons el testimoni de Francesc Teixidó i Pons, a la dècada dels anys 50 del segle XX aquest viacrucis ceràmic ja no tenia cap sentit litúrgic; per setmana santa, seguint la passió de mossèn Cinto Verdaguer, es baixaven les escales, es passava pels carrers Església, Major i la Font, fins arribar al convent.

Poca cosa s'ha escrit sobre aquest Viacrucis bellpugenc. El 18 de març de 1997, va aparèixer un misteri a la portada de la revista *El Pregoner d'Urgell*, amb aquest peu de foto: "VIII estació del Viacrucis. Ceràmica (considerada del segle XV o XVI ubicada al carrer Mercadal". Es tracta d'una rajola d'una sola peça on hi ha representada l'escena, que amida 27'5 x 27'5 cm, i la voreja una sanefa amb motiu geomètric composta per dotze peces (tres per cada costat). Una escena, numerada amb el numeral romà VIII, representa quan Jesús consola les dones de Jerusalem (fig. 18); en concret, s'observa Jesucrist dret portant la creu que gira el cap enrere, on hi ha una sola dona amb la mà esquerra aixecada i amb la dreta subjecta un nen petit, que seria el seu fill, amb un soldat (barbut, amb casc i llança) que els vigila en darrer terme, i en el fons el turó del Gòlgota amb les tres creus (curiosament ja plantades). L'altra, la VIII o novena, escenifica la segona caiguda de Jesús portant la creu. Quant a l'estil, diria que es tracta d'una obra barroca, del segle XVIII (fig. 19); l'escena de fons és la mateixa que l'anterior, amb les tres creus al Gòlgota, mentre Jesucrist està agenollat al terra amb la creu a les espatlles, i tres botxins (fig. 20) s'encarreguen que s'aixequi (tots vesteixen un saïó o túnica, dos amb barret, el dos mateixos que tiren d'una corda que està subjecta al coll de Jesús, i dos brandant llances).

Segons diferents testimonis, i per la lògica dels numerals, el conjunt de misteris era superior als dos que actualment es conserven. Segurament eren catorze, com les catorze etapes viscudes per Jesucrist camí de la creu o Viacrucis, referint-se des que fou capturat fins la seva crucifixió i sepultura. Les diferents parades de la via dolorosa estaven disposades a distàncies regulars, ubicades estratègicament per fer un recorregut de processó des de l'església parroquial fins al convent. Segons el testimoni de l'Anton Saladrigues i Fernández, estaven col·locades cada cinquanta passes. A partir dels testimonis com el dit Saladrigues Fernández, Jaume Torres i Gros o Josep Maria Ortís (patisser de La Perla) i família, intentarem reconstruir l'itinerari d'aquest viacrucis bellpugenc. Per veure tot el recorregut del viacrucis, hem realitzat un parell de mapes (fig. 21 i 22).

---

46.- Vegeu: María Paz SOLER FERRER, *Historia de la ceràmica valenciana*, València, 1989, vol. III, pàg. 211-212.



Fig. 18.- Jesú consola les dones de Jerusalem, misteri d'un viacrucis, Bellpuig (foto: J.Y.).



Fig. 19.- Segona caiguda de Jesús portant la creu, misteri d'un viacrucis, Bellpuig (foto: J.Y.).



Fig. 20.- Tres botxins, detall d'un misteri del viacrucis, Bellpuig (foto: J.Y.).



Fig. 21.- Mapa dels vuit primers misteris del viacrucis bellpugenc, dins la trama urbana del casc antic (elaboració: J.Y.).

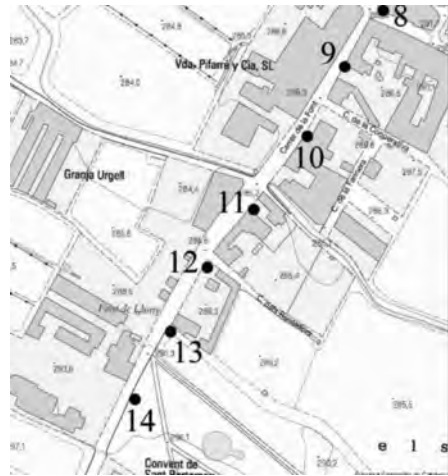


Fig. 22.- Mapa dels darrers misteris del viacrucis bellpugenc, en el carrer la Font (elaboració: J.Y.).

La primera era a la façana lateral de l'Ajuntament, a l'inici de l'escalinata monumental que porta fins a l'església parroquial; fou retirada quan es feren obres a l'edifici consistorial i ara hi roman una fornícula buida. La segona, en una de les cantonades del carrer Castell, a ca l'Espoia. A mesura que entrem a la plaça Sant Roc hi hauria la tercera, a la façana de ca l'Andorrà (abans dit cal Colau del Pare Sant); quan es feren obres, el misteri fou recollit per un operari del consistori per dur-la a un magatzem municipal. La quarta aniria al mig de l'actual plaça de Sant Roc, front del carreró de Mercadal, a cal Boneu (antic cal Biel). L'única que roman al seu lloc original, la cinquena, es troba al colze que fa el carrer Mercadal, a cal Mangano. La sisena estava ben entrat el carrer Mercadal, entre els antics cal Pau del Blanc i ca l'Oriola, que avui correspondria al núm. 20 del carrer; al fer obres, l'altaret fou dut a l'Ajuntament i després s'ha ubicat a l'antiga casa de Valeri Serra, avui seu de la Joia d'Envellir. Després vindria la setena, en la cantonada que el carrer Mercadal es fa més estret, a la punta de l'antic cal Belianes. La vuitena estaria ja al carrer la Font, podria estar a la desapareguda cal Mata (avui hi ha un petit aparcament), però el més lògic seria pensar que fos a cal Saladrigues o a l'antic cal Sala (avui hi ha la Llibreria Saladrigues). La novena seria passada la cruïlla dels carrers Ramon i Cajal amb la carretera de Preixana, en la cantonada on el carrer la Font s'eixampla, rere de cal Vilà (antigament cal Groc). A partir d'aquest novè misteri, la disposició del viacrucis fins al convent hauria estat en sòl rústic. Creiem que hi hauria lleugeres diferències respecte a les estacions de la trama urbana: primer, com que no hi havia cases per encastar les rajoles, s'haurien posat dins de petites capelletes, tal com es pot observar en una foto d'abans de 1897 de prop del convent de Sant Bartomeu (fig. 23); i, segon, que l'interval de col·locació seria lleugerament superior a les cinquanta passes.

## **UNA LLINDA CURIOSA A CAL FERRER SALAT (1775-1800)**

En el número 46 de la carretera de Preixana trobem l'actual casa de cal Ferrer Salat, que antigament s'anomenava cal Figuerola. Es tracta d'una casa, la porta de la qual està feta en pedra a finals del segle XVIII, amb carreus als muntants laterals i una llinda a la part superior (fig. 18). La pedra de la llinda està força erosionada, per l'acció de l'aigua i el vent. La casa ha estat arranjada per poder viure-hi: s'ha pintat la part arrebossada, respectant les pedres; i s'ha instal·lat una canaleta per amagar els cablejats de l'electricitat, però aquesta s'ha posat entre la llinda i el balcó (també de pedra), fet que suposa que es mengi a la vista la part superior de la llinda. De tota manera, la representació no s'ha vist afectada, ja que està dins una mena d'orla, que es pot contemplar quasi totalment.

Dins l'orla de la llinda, hi ha tres objectes vinculats amb els mestres de cases, segurament relacionat amb l'ofici que exercia el propietari de la casa, en el moment d'edificació o remodelació de l'immoble. D'esquerra a dreta, les eines





Fig. 23.- Vista del convent de Bellpuig en estat ruïnós, abans de 1897, amb la presència d'una capelleta del viacrucis (foto: El Pregoner d'Urgell, núm. 238-239).



Fig. 24.- Linda de cal Ferrer Salat, 1775-1800, Bellpuig (foto: J.Y.).



Fig. 25.- Linda de cal Siré, 1785, El Vilosell (foto: Vicenç Aguado).



són: una paleta, una esquadra amb nivell i una escoda (en la variant martell per picar i trencar la pedra). Una llinda on també apareixen la paleta, l'esquadra amb nivell i l'escoda, la trobem al Vilosell, a cal Siré, datada el 1785 (fig. 19); i d'aquesta mateixa temàtica, vegeu altres cases: cal Mestret (1767) a Cervià de les Garrigues, al carrer Major dels Omellons (1771), cal Pono (amb la inscripció de la data de 1785 i el nom del mestre que hi vivia "Joseph Cornet") a Vinaixa, o a l'actual seu de l'Ajuntament de Biosca.<sup>47</sup>

## APÈNDIX DOCUMENTAL

### Document 1

1673-1740

Comptes de la Germandat del gloriós Sant Isidro en la iglésia de Sant Nicolau de Bellpuig, sense foliar (s. f.),

Arxiu de la Corona d'Aragó, Reial Audiència, sig. Plets civils, vol. 6453.

1673

Ítem ha de haver que he pagat per la tela... davant de altar y llosa del altar i guarniment de... la fusta, ges, port dels parells [carro de parell?], mans de... mestre nou lliures denou sous.

1674-1676

Ítem tinc pagat per una figura de sant Isidro per la bassina de a captar diner 2 lliures.

Ítem tinc pagat per donar de la figura al daurador de Servera diner 2 lliures.

1679

Ítem per dos candeleros de bronze quatre lliures dich 4 lliures.

24 de juny de 1689

Convocats i congregats los devall dits germans de la Germandat de Sant Isidro en la capella de sant Roch de la vila de Bellpuig, a fi efecte de tractar si's porie fer un retaulo, conforme lo de sant Onofre, al gloriós sant Isidro, la qual proposició fa lo senyor Francesch Galitó, com a capità en lo sobredit any, en presència del senyor batlle i senyors paers, i germans los quals són los següents...

Fonch determinats que's mire quin escultó o farà en maior comoditats, i que's fase i los senyors i capitans o fasen fer del millor modo convingue.

1690

Més a Josep Pug per la primer paga de daurar 42 lliures 10 sous.

Més tinch donat a compliment del consert del retaulo al dauradó 67 lliures 10 sous.

---

47.- Vicenç AGUADO i CUDOLÀ, "Les llindes del Vilosell: una aproximació al significat dels seus símbols", *Talaia del Vilosell*, El Vilosell, 4, 2003, pàg. 29-41; Joan YEGUAS, "Fragments d'art: esteles funeràries al Pla d'Urgell, picapedrers al voltant del 1600, llindes curioses del segle XVIII i un panteó modernista a Vila-sana", *Quaderns de «El Pregoner d'Urgell»*, Bellpuig, 20, Bellpuig, 2007, pàg. 63-78. Agracixo a Vicenç Aguado la informació relativa a la majoria de llindes de les Garrigues.

Més per strenes al dit dauradó 18 lliures.

Més al scultó per complimen del retaulo 15 lliures.

Més per lo quadro del retaulo al señor Serra pintor de Barcelona 17 lliures 5 sous.

Més per lo port de dit quatro i llisència per a dir misa 7 sous.

Més per lo gorniment del quadro... 16 sous.

Més per fer la balustrada del davan de altà 10 lliures 10 sous.

Més al doctor Serra per fer daurar sant Isidro del altà majó... 20 lliures.

Més a Anton Tomàs per la posada donà al dauradó i servei 11 lliures.

12 d'agost de 1691

[Reunió] A fi efecte de veure si's comprarie un quadro avie pintat lo senyor pintó que's diu Felis, per lo retaulo que avie fet la dita Germandat en la iglésia parroquial de la present vila de Bellpuig.

Fonch proposat per lo senyor Francesch Galitó clavari com en el capítol prop pasat se rosellgueren (sic) de que's vengués lo blat que fos necessari per fer lo quadro per posar en lo sobredit retaulo, y lo blat que a quedat en mans dels dits capitans vull se trobe que's un gasant, y no se, mentres veigen, lo que volen que's fasse de aquell.

Fonch determinat que los senyors capitans y clavari lo benefesien com a cosa pròpia. I en orde de fer daurar lo retaulo, se deixe als capitans que'l fassen daurar del milló modo que's pugue daurar.

1739-1740

Fe al senyor Pere Boldú per lo que costaren de pintor les croces del tabernacle 1 lliura i 4 sous.

## **Document 2**

1694-1762

Llibre de la Germandat de Sant Roch y Sant Sebastià (sic) de la vila de Bellpuig, s. f.,

Arxiu de la Corona d'Aragó, Reial Audiència, sig. Plets civils, vol. 6001.

Inventari de 1695

Ítem un tabernacle ab sant Roch.

Ítem un davant altar de tafetà blanc y vermell.

Ítem un davant de altar pintat.

Ítem dos candeleros de bronzo.

Ítem un tauló ab los goigs de sant Roch y sant Sebastià.

Ítem una bassina per a captar ab un sant Roch.

Ítem una imatge de un sant Christo, que està sobre del sacrari.

Ítem un misteri del Exehomo ab les figuras de Pilat, y creat ab son tabernacle y caragoles.

Ítem una cota de osteda de color, per vestir a Pilat.

Inventari de 1699

Ítem una trona de fusta quadrada.

1699

Ítem per treballar a la sagrestia a Roserol, 1 lliura 5 sous.

Ítem per sinch carretades de pedra, 1 lliura.

Ítem per los ports de dita pedra, 15 sous.

1700

Ítem per terraguixar y enrajolar la segrestia, 1 lliura 4 sous.

Ítem per les rajoles, 1 lliura.

Ítem per quatre-centes rajoles que entraren al joch de la pilota al pati del castell, 12 sous.

1702

Ítem se descarregue per portar lo Exehomo 8 sous.

1720

Ítem per lo que's da al mestre de cases de adobar la capela y manobra, 4 lliures 9 sous.

Ítem per un cairat per la teulada y dos lates, y una dotsena y miga de claus per clavar lo cairat y las lates, 19 sous.

Ítem per dos omens per netejar la volta de dita capela, 6 sous.

Ítem per lo taulel que's s'a posat a la segrestia, 8 sous.

Ítem per pintar un retaule de dit sant a dita capela, com coste de rebuda de Pere Buldú pintor, 5 lliures.

1723

Ítem per fer adobar lo pany y la clau de la capella, 4 sous.

1725

Per los banchs, del tàlem, y llibres, y faristols, 10 sous.

1726

Pere Boldú, dauradó [confrare de la Germandat].

1761

Primo, per fer daurar lo sant Roch de la bandera, 1 lliura 10 sous.

1762

Més, a Miquel Font per obres se a fet a la chapella, conste de recibo, 4 lliures 3 sous i 8 diners.

1768

Més, al dauradó, per pintar lo tabernacle del Ecsehome, 15 sous.

### Document 3

27 d'agost de 1757.

Arxiu Municipal de Calonge, Volum de cartes del duc de Sessa a l'administrador Ramon de Ponsich, 1757, s. f.

En conformidad de lo que con carta de 20 del corriente, me acuerda y expone vuestra merced, y teniendo presente lo que le respondí en 21 de febrero del pasado en vista del informe de vuestra merced sobre la instancia, que en primer del mismo me havía hecho el Padre Frai Manuel Camins, he tenido a bien librar los 30 reales de ardis que insinuó vuestra merced entonces, y ratifica, aora considerados para la obra precisa en dos capillas y en el tejado de la yglesia del convento de San Francisco de Belpuig; y el libramiento de esta limosna graciosa va consignado en las partidas, que vuestra merced señalare de las que por atrasos se están deviendo a mi hacienda en aquella baronia, como verá vuestra merced, que lo dirigirá a la Comunidad con alguna reflexión que les haga conocer que en mi ánimo sabe dominar la benignidad a qualquiera sentimiento.

Nuestro Señor guarde a vuestra merced muchos años como deseo, Madrid 27 de agosto de 1757.

[Tres initials] de vuestra merced su mejor servidor, el conde de Oñate, duque de Sessa.

A Don Ramon de Ponsich y Camps.